

היגשים לשוניים בפרשת בחקתי עט

דקדוקי קריאה בפרשת בחקתי, בהפטרה, ובראשון של במדבר

כו ז	לְחָרֵב: העמדה קלה בלמ"ד להדגשת הסגול המורה על מיועד
כו יא	בְּתוֹכָם: כ"ף ראשונה בשווא נע, אין לחוש לחלק מהדפוסים שניקדו שם חטף, כן הוא הדבר בהמשך
כו יב	תְּהִי-לִי: געיה בת"ו
כו יג	קוֹמְמִיֹת: מ"ם ראשונה בשווא נע ¹
כו טז	אֶעֱשֶׂה-זֹאת: העמדה קלה באל"ף למנוע הבלעת העי"ן החטופה
כו כב	וְנִשְׁמָו: המ"ם בדגש חזק, מלשון שממה
כו כה	וְשַׁלַּחְתִּי דָבָר: טעם נסוג אחור ללמ"ד ואין מרכא בהברה האחרונה ²
כו כו	וְאָפוּ: מלרע, טעם תלישא מונח במקומו הטבעי, על האות הראשונה, אך ההטעמה היא בהברה האחרונה
כו לא	חֲרָפָה: החי"ת בקמץ קטן. וְהִשְׁמֹתִי: דגש חזק המ"ם, לשון שממה
כו לב	וְשִׁמְמוֹ: מ"ם ראשונה בשווא נע ולא בחטף (ראה הערה לעיל כו יג)
כו לד	שִׁבְתִּיהָ: ב"ת בשווא נע. הַשְׁמָה: ה"א בקמץ קטן עקב הדגש בשי"ן, דגש חזק במ"ם, כן הדבר גם בפסוק הבא. ה"א בסוף המילה אינו במפיק
כו לו	בְּכֶם: בזקף ולא ברביע. וְהִבֵּאתִי מֶרְדִּי: טעם נסוג אחור לב"ת ואין מרכא בהברה האחרונה.
כו נוסף:	במלרע. מְנַסֶּת-חֲרָב: געיה בנו"ן, יש לקרוא בהעמדה קלה שם
כו לז	אֵין: טעם אתנח האריך את תנועת האל"ף לקמץ
כו מא	אֶף-אֲנִי: ברביע לא בגרשיים
כו מג	וְתָרַץ: במלעיל. בְּהִשְׁמָה: הבי"ת בקמץ קטן ושווא נח בה"א, יש לקרוא: בוה-שמה
כו מד	וְאֶף-גַּם-זֹאת: תיבת וְאֶף מוקפת ולא במונח
כו מה	לְאֻלָּקִים: האל"ף אינה נשמעת כלל
כו ה	וְאִם מִבֶּן-חָמֵשׁ: יש להיזהר לא להדביק את התיבות, תופעה זו של 'הדבקים' תחזור על עצמה מספר פעמים בפסוקים הבאים. וְהָיָה עֲרֹכֶךָ הַזָּכֵר עֲשָׂרִים שְׁקָלִים: יש להאיץ מעט את קריאת התיבה הַזָּכֵר להסמיכה לתיבה שלפניה שלא יישמע 'והיה ערך, הזכר עשרים שקלים' אלא 'והיה עֲרֹכֶךָ הַזָּכֵר - עֲשָׂרִים שְׁקָלִים'
כו ח	וְהִעֲמִידוּ... וְהִעֲרִידוּ: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה וכן הדבר גם בהמשך
כו ט	יְהִי-קֹדֶשׁ: געיה ביו"ד הראשונה
כו י	לֹא יִחְלִיפֶנּוּ: ברביע ולא בזקף. וְהָיָה-הוא וְתִמְוֶרְתּוֹ: העמדה קלה בה"א הראשונה בגלל הגעיה שם, יש להקפיד לבטא את השורק בתחילת התיבה השנייה שלא ייבלע בתוך סוף התיבה הקודמת, נכון הדבר גם בהמשך בפס' לג

¹ ככלל, שיש לו חריגים, מטרת החטף באותיות שאינן גרוניות היא להורות על קריאה בשווא נע - וכך יש לנהוג, ולא לחטף עצמו ועיין הערה קודמת.

² יש חומשים (ביניהם תנ"ך קורן) שהחליטו שאין כאן מלעיל מוחלט, ולכן הוסיפו מרכא בהברה האחרונה. אבל במדויקים שלנו הוא מלעיל ללא מרכא בסוף, וכן בכו לו.

כז טו וְהָיָה לוֹ: טעם נסוג אחר לה"א הראשונה

כז כו אֲשֶׁר-יִבְכֶּר: תיבת אֲשֶׁר מוקפת לא בקדמא

כז כח אֶךְ-כָּל-תָּרִם: אֶךְ במקף לא במונח

כז כט יִחַרֶם: הי"ד בקמץ גדול והחי"ת בחטף קמץ

כז ל וְכָל-מַעֲשֶׂר: יש להקפיד לבטא את העי"ן על אף שהיא בשווא נח, שלא יישמע 'מאסר' וכי"ב

כז לג לָרַע: הלמ"ד בקמץ

הפסרת בחוקותי ירמיהו טז יז יז:

יז ב כִּזְכָּר: הכ"ף השנייה דגושה אחרי שווא נח. עַל גְּבֻעוֹת הַגְּבוּהוֹת: טעם טפחא בתיבת עַל

יז ד וְשִׁמְטָתָה: הטי"ת בשווא נח על אף הקושי. וְהַעֲבֹדְתִּיךָ: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה והדל"ת בשווא נח

יז ו כִּי-יָבֹא טוֹב: טעם נסוג אחר ליר"ד

יז ז מִבְּטָחוֹ: הטי"ת בפתח

יז ח וְעַל-יֹבֵל: הבי"ת פתוחה. שְׂרָשִׁיו: השי"ן הראשונה בקמץ רחב. כִּי-יָבֹא חֵם: טעם נסוג אחר ליר"ד

יז יא דָּגֵר: הגימ"ל בפתח. עֲשֵׂה: טעם נסוג אחר לעי"ן

ראשון של במדבר:

א ז לִיהוֹנָדָה: הלמ"ד בחירק מלא, אין לבטא שווא תחת הי"ד שהיא אינה מנוקדת כלל

א ח לִישָׁשְׁכָר: יש לקרא 'לִישָׁכָר'

א יח וַיִּתְּלֶדּוּ: געיה ביר"ד והלמ"ד בשווא נח ללא דגש

כו ח וַיִּרְדְּפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רַבְּבָה יִרְדְּפוּ

טיפת דיו של רש"י – הרב יצחק ישע"י וייס נר"ו גאב"ד נוה אחיעזר

רבבה

וַיִּרְדְּפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רַבְּבָה יִרְדְּפוּ. ברש"י: חמשה מאה ומאה מכס רבבה, והכי כך הוא החשבון, והללא לא היה צריך לומר אללא מאה מכס שני אלפים ירדופו, אללא אינו דומה מועטין העושין את התורה למכרזין העושין את התורה.

פשוטו של רש"י בקצרה

חמשה מאה ומאה מכס רבבה, אם נפרש 'רבבה' ריבוא, עשרת אלפים, קשה והכי כך הוא החשבון, הרי אם אחד רודף עשרים, מאה רודפים רק שני אלפים. ואם נפרש רבבה הרבה, כרבי מנחם, והללא לא היה צריך לומר 'רבבה', אללא לפרט החשבון 'מאה מכס שני אלפים ירדופו'. אללא אינו דומה מועטין העושין את התורה למכרזין העושין את התורה. ולכן מאה ירדפו עשרת אלפים, שכאן פירושה עשרת אלפים, ולא הרבה.

לרש"י רבבה היא עשרת אלפים או הרבה

בכמה ממהדורות רש"י [החל משנת שצ"ד] נוספה כאן הגהה: יש מדקדקים בלשון רש"י שהוא כמו כפל ואריכות, וכי כך הוא החשבון, והלא לא היה צריך לומר וכו'.³ וכאן נראה לפרש למורי הגאון המופלג מוהר"ר משה חריף נר"ו [אב"ד קרעמניץ, ראה אודותיו במאמר היוחסין 'ויתלדו' (רנו) של ידידי רב"א

³ בחידושי הרח"ה-נמוקי רש"י כאן כתב: אין זה כפל לשון כאשר חשב המגיה דל ורבו הגאון ר' משה חריף דל, רק פירוש הוא על לשון התורה כהנים שכתוב בו 'וכי כך הוא החשבון' לבד, ומפרש רש"י ז"ל איך לא כך הוא חשבון, שהלא לא הי' צ"ל אלא מאה מכס שני אלפים ירדופו. וכעין זה בלשון התורה כהנים שביקוט שמעוני כאן. – ותמהני עליו, הרי גם ההמשך 'והלא לא היה צ"ל אלא מאה מכס שני אלפים ירדופו' מועתק מהתורה כהנים. וקושי הכפל הוא על התורה כהנים ועל רש"י שהעתיקו.

וקשטין, שמלת רבבה סובל ב' פירושים, פירוש א', עשרת אלפים [כמו רבוא (עזרא ב סד)]. ועל זה מקשה רש"י, וכי כך הוא החשבון. ופירוש ב', רבבה, מספר מרובה, על שם ריבוי. וזה הפירוש שולל רש"י באומרו והלא לא היה צריך לומר וכו' וד"ק. עכ"ל ההגהה ברש"י.

רבבה היא עשרת אלפים וגם ב' אלפים וגם הרבה

וכבר דקדק בעניין זה בפירוש הריב"א: יש מפרשים מכח קושי', דרבבה היינו שני אלפים. ומיהו אין נכון לומר כן, שהרי מצינו בפסוק וְלִקְחֵנוּ עֶשְׂרֵה אֲנָשִׁים לְמֶאֱהָ לְכָל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל וּמֵאֶה לְאֶלֶף וְאֶלֶף לְרֶבְבָה (שופטים כ, י). אלא על כרחך רבבה היינו עשרת אלפים. ומ"מ אין לתמוה היה צריך לכתוב לפי החשבון ושתיים יניסו שני אלפים, שהרי כשהם שנים כל אחד מתחזק ביותר. והיינו לפי שטת רבי שלמה דהכא. ובספר משיבת נפש מהגאון רבי יוחנן לוריא (בשנות ר-פ. נדפס בתשנ"ג מכת"י), וז"ל: ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה וכו'. פירש"י (ו) תופס שרבבה הוא ודאי עשרת אלפים, מדמקשה קושיא ומתרץ בדוחק שאינה דומה למרובים העוסקים בתורה וכו'. ותימא, שמצינו רבבה שהוא י' אלפים, שהרי בפילגש בגבעה (שופטים כ, י) לקחו י' למאה, ומאה לאלף, ואלף לרבבה ע"כ י' אלפים ממש. אכן מצינו ג"כ [ש]ר"ל [ב'] אלף, שנאמר (דברים לב, ל) יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יִנִּסּוּ רֶבְבָה, הרי על כרחך רבבה ב' אלפים. ומצינו (תהלים סח, יח) רֶבֶב אֱלֹקִים רַבְתִּים אֶלְפֵי שָׁנָאן, שפירושו ג"כ ב' אלפים. וא"כ מי דוחק רש"י שאין רבבה שבכאן ב' אלפים, והיה החשבון מכוון שאחר רודף עשרים. וצ"ע. ועוד ראיה [שרבבה] אינו מוחלט לשום חשבון, כ"א לשון הרבה, כמו (יחזקאל טז, ז) רֶבְבָה כְּעֶמֶח הַשָּׂדֶה נִתְתִּיךְ, על כרחך אינו בא לכוון המניין כי אם הפי' הרבה כצמח השדה. והמשכיל יבין, ורש"י בא להגדיל תורה ולהאדיר.

התרומת הדשן מוכיח שרבבה אינה ב' אלפים

אבל בביאורי מהרא"י (לבעל תרומת הדשן) דחה שאין לפרש רבבה ב' אלפים, וז"ל: ומאה מכם רבבה ירדפו, וכן בפרשת האזינו ושנים יניסו רבבה, לפי חשבון דכתיב הכא והתם משמע דרבבה הוי שני אלפים. וכן ראיתי בספר אחד המפליג דברי רבותינו בעלי המשנה ותלמוד. דמוכח בהדיא בדבריהם בכמה מקומות שרבבה הוא י' אלפים. ומקרא מפורש נמצא סוכר את פי אותו ספר, בספר עזרא (ב, סד. ונחמיה ו, סו), כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות וגו'. הרי מפרש ומוכח דריבוא טפי משתי אלפים הוא, דאם לא כן למה לא כתב חמשת ריבוא שלוש מאות. עוד נמצא בקרא בפלגש בגבעה (שופטים כ, י) ולקחנו עשרה אנשים למאה וגו' ומאה לאלף ואלף לרבבה, מדחשיב ואזיל מעשרה לעשרה הרי מוכח הוא דרבבה עשרת אלפים. ברוך שבחר בהם ובמשנתם.

לרבי מנחם ור"י חיוג' רבבה מעניין רב

וחכם עדיף מנביא, כי במחברת מנחם [שלא נדפסה בימי הקדמונים] (ערך 'רב') כלל במחברת הא', ויח' פי החל האדם לרב (בראשית ד, א) וכו'. והקרובים אליהם, ושנים יניסו רבבה (דברים לב, ל), ורבבה מימנך (תהלים צא, ו), ואתה מרבבת קדש (דברים לג, ב). הרי שפירש רבי מנחם 'רבבה' מעניין 'רב' 'הרבה', אף על פי שבפסוקים אלו נראה יותר שיש לפרש רבבה כמספר.

גם רבי יהודה חיוג' בספרו פעלי הכפל בפעל 'רבב' כלל בו עניין רוב, כמו רבו משערוֹת ראשי (תהלים סט, ה), ורבבה עליך (שמות כג, כט) וכו'. [ובספרו אותות הרפיון (חלק נחי ל' הפועל) כלל בפעל 'רבה' ארבע משמעויות נוספות מעניין ריבוי ורוב. וביארם רבי יונה בן ג'נאח בספר השרשים שרש 'רבה']. וסיים יש אומרים שבמשמעות הזאת גם רבבה כצמח השדה. - נראה שכוונתו לרבי מנחם הנ"ל, אלא שהחליף והביא פסוק אחר שניתן יותר לפרשו מעניין ריבוי ולא עשרת אלפים.

לר"י ג'נאח רבבה היא עשרת אלפים

אבל רבי יונה בן ג'נאח בשרש 'רבב' כתב: כבר נזכר בספר בעלי הכפל, והושם שם ממנו רבבה כעמח השדה נתתיך וכו'. ורבבה עשרת אלפים, יורה לך על זה אמרם, ולקחנו עשרה אנשים למאה לכל שבטי ישראל ומאה לאלף ואלף לרבבה [וכן הוא בחזקוני כאן]. - נראה שבא להוציא שאין רבבה מעניין ריבוי. אולם האבן עזרא (במדבר י, לו) משער: ודע כי רבבה מגזרת רב, והטעם כמו רבבה כעמח השדה נתתיך. ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן, בעבור היותו מספר רב. כלומר שאם כי פירושו עשרת אלפים, אבל הוא נובע מעניין רב כרבי מנחם. ובעקבותיו כתב כן הרד"ק בשרש 'רבב' ובבראשית (כד, ט): לְאֶלְפֵי רֶבְבָה, אלפים שיגיעו לרבבה, שהוא עשרת אלפים ויותר, אלא שרבבה הוא החשבון גדול. [כוונתו שרבבה היא יחידת המספר הגדולה ביותר בלשון הקודש, כי למעלה מזה הוא 'מאה אלף' שהוא צירוף שתי יחידות מספר. 'מיליון' היא יחידת מספר לועזית כידוע]. ובשרשים (שם): ובנפול הכפל והבלע בדגש 'שְׁתֵּי רַבּוֹת' (עזרא [נחמיה ז, ע]).

בכמה מקומות מפרש רש"י רבבה מעניין רב וריבוי ושם קיבוצי

בעקבות רבי מנחם פירש גם רש"י בכמה מקומות רבבה מעניין רב וריבוי ולא עשרת אלפים, ביחזקאל (שם): רבבה כעמח, כמו שנא' וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ (שמות א, ז). ובהמשך מעתיק רש"י שם מהתרגום: רבבה כעמח השדה נתת, ריבבת כעמחי חקלא יתבתיכון, וסגיתון ותקיפתון והויתון לזרעין ולשבטין. ובסוטה (יא, ב): רבבה כעמח השדה, גדילים מן הארץ כעמח השדה. פירש מלשון ריבוי וגידול. ובבראשית (כד, ט): אֵת הָיִי לְאֶלְפֵי רִבְבָּה, אֵת וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה (בראשית כב, יז) הֲרִבָּה אֲרֶבָּה אֵת זֶרְעֶךָ וגו'. אבל בשיר השירים (ה, י) פירש: דָּגוּל מִרְבָּה, נדגל בחיילות הרבה, רבים חיילותיו. רבבות הרבה קרויין רבבה, שנאמר רבבה כעמח השדה נתת. - כלומר שרבבה כאן הוא שם קיבוצי של רבבה, [כמו שפירש רש"י על וַיְהִי לוֹ שׂוֹר וַחֲמֹר (בראשית לב, ו) דרך ארץ להרבה שורים קורא שור]. כאילו נכתב דגול מרבבות הרבה, וכן כאילו נכתב רבבות כעמח השדה. וכן הוא בתרגום שם 'וטיקסיה על רבוא רבבן מלאכין'. וכנראה מעין זה פירושו של המצודת ציון (יחזקאל ה"ל): רבבה, ר"ל הרבה רבבות, ורבוא הוא עשרת אלפים.

ביאור פשוטו של רש"י

ואם כן צדק רבי משה חריף בפרשו תמיהות רש"י: חמשה מאה ומאה מכם רבבה, אם נפרש 'רבבה' ריבוא, עשרת אלפים, קשה והכי כך הוא התכונן, הרי אם אחד רודף עשרים, מאה רודפים רק שני אלפים. ואם נפרש רבבה הרבה, כרבי מנחם, והלא לא היה לריבב לומר 'רבבה', אלא לפרט החשבון 'מאה מכם שני אלפים ירדפו'. אלא אינו דומה מועטין העוסין את התורה למרובין העוסין את התורה. ולכן מאה ירדפו רבבה, שכאן פירושה עשרת אלפים, ולא הרבה.

כתב לי הרב מרדכי גרטנר:

לא ברור לי מדוע צריך לפרש בדעת רש"י שלמסקנה רבבה מלשון עשרת אלפים ניתן לבאר רש"י כפשוטו: רבבה מלשון הרבה כמו שרש"י פירש בשאר מקומות. והיה קשה לרש"י מדוע כתוב לשון ריבוי ולא ב' אלפים וע"כ דאין דומה מועטים וכו'. אך לא מבואר ברש"י למסקנה שרבבה מתפרש לעשרת אלפים. (וא"ת מדוע בדברים 'ושנים יניסו רבבה' רש"י לא הקשה מדוע כתבו רבבה ולא ב' אלפים - תריץ שרש"י סמך על דבריו כאן שאין דומה וכו' ודברים נעשים ברבים כוחם רב. וכעין דבריו של הגר"ח שמואלביץ על מעשה דרבי עקיבא ש2+12 זה פחות מ24).⁵ אם ננקוט שמה שמכריח שרבבה מתפרש י' אלפים מהפסוק בשופטים אלף מרבבה. (כחזקוני, הגם שלא ראיתי שרש"י חיווה דעתו כך). ניתן להניח שרבבה זה כמו שמתפרש היום למשל מיליארד. זה תלוי בהקשר הנאמר. כשאומרים על אחד שהוא מיליארדר לא מתכוונים שיש לו סכום מיליארד אלא ביטוי להרבה ממון. אך כשיגידו שמתוך 3 מיליארד שהיה חסר בקופה פלוני שם מיליארד - אזי ברור שמתכוונים לסכום. כן הוא ברבבה ודאי שהיא מתפרשת כ' אלפים אך תלוי באיזה הקשר היא נאמרת האם היא נאמר לבדה אזי מתפרשת על שם הרבה אך שרבבה נאמרת בהקשר חשבונאי כמו אלף מרבבה אלף מתוך רבבה אזי מתפרש לסכום הערך של י' אלפים וכן הוא בעזרא.

כו יא המשיך טיפת דיו של רש"י על בחוקותי

וְנָתַתִּי מִשְׁכְּנִי בְּחֻכְכֶּם וְלֹא תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם (ויקרא כו, יא). ברש"י: וְלֹא תִגְעַל נַפְשִׁי, אין רוחי קלה בכם. כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר אחר, כמו (שמואל ב, א, כא) כִּי שָׁם נִגְעַל מִגֵּן גִּבּוֹרִים, לא קבל המסיחה שמושחין מגן של עור בחלב מזכזכ, כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית, שלא יקוב העור.

⁴ א"ה. פסוק זה נאמר להגר! וצע"ג.

⁵ א"ה. הדברים ידועים ומפורסמים למדי, עם זאת יתכן שאינם ידועים לכל הקוראים. בתלמוד בבלי נדרים נ א מסופא כי אשת רבי עקיבה שלחה אותו ללמוד תורה. אחרי 12 שנה שב לביתו עם 12000 תלמיד. הוא שמע את אשתו אומרת למישהו שהלואי היה לומד עוד שנים עשרה שנה. הוא שב על עקבותיו ונשאר ללמוד עוד שנים עשרה שנה. מסביר הרב חיים שמואלביץ ז"ל ראש ישיבת מיר, שלו עצר להכנס הבייתה ולומר שלום לאשתו לא הייתה כאן שלמות של 24 אלא צירוף של פעמים 12, וזה שווה פחות.

פשוטו של רש"י בקצרה

לדעת רש"י אין לפרש 'תגעל' כמו התרגום 'ירחק', או כרבי מנחם 'תמאס'. אלא 'תפלוט', וכן יתפרש בכל מקום בתנ"ך ובחז"ל 'געל' הוא לשון 'פליטה'. וכאן משמעותו ש'רוחו קצה מהם', על דרך שפירש רש"י 'קִצְתִּי בְחַיִּי' (בראשית כו, מז) 'מאסתי בחיי'. ובבמדבר [כא, ה] 'וּנְפִשְׁנוּ קֶצֶה', לשון קיצור נפש ומיאוס, ... שאין יכול לסובלו הוא, שאין הדעת סובלתו. דהיינו כאילו נפשו יוצאת ונפלטת ממנו מרוב מיאוס. לכן פירש כאן: ולא תגעל נפשי, אין רוחי קצה בכם. כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר אחר. ושוב בא רש"י לבאר את 'נגעל', שלשיתו הוא המקום היחיד שזקוק להסבר, מה משמעות פליטה בו, וביאר שכאילו השמן שנמשח על המגן, נפלט ממנו, ולכן לא החליק החץ מעליו, אלא נקבו ופגע ביהונתן.

תרגומי 'געל'

להבנת דברי רש"י נציין תחילה שהשורש 'געל' מתורגם בשלש צורות שונות, כאן: ולא ירחק מימרי יתכון. וכן תורגמה תיבת 'געל' ברוב המקומות, משמע ש'געל' סתם פירושו 'לרחק', כנראה מתוך מיאוס. אולם בשמואל (ב, א, כא): כִּי שָׁם נִגְעַל מִגֶּן גְּבוּרִים מִגֶּן שְׂאוּל בְּלִי מְשִׁיחַ בְּשֶׁמֶן, תורגם איתברו, כלומר נשברו. ואילו באיוב [כא, י]: שֹׁרוּ עֲבַר וְלֹא יִגְעִיל תִּפְלֹט פָּרְתוֹ וְלֹא תִשָּׁפַל, תורגם ולא תפלט. [כפירש"י כאן]. – אך יתכן שבמקומות אלו תורגם לפי העניין, ולא כפי תרגום המילה, כדרך תרגום נביאים וכתובים.⁶

לרש"י 'געל' בכל מקום 'פליטה'

אבל רש"י מפרש 'געל' בכל המקומות מלשון פליטה. גם בשמואל: כִּי שָׁם נִגְעַל מִגֶּן גְּבוּרִים וכו', פלט שומנו ולא נדבק בו ונעשה כאלו לא נמשח בשמן, כל הגעלה לשון דבר הפולט מה שנותניו בו, כמו שֹׁרוּ עֲבַר וְלֹא יִגְעִיל ובאיוב: וְלֹא יִגְעִיל וכו', שיהא חוזר [ונגעל- נוסף במהדורת שושנה] ונפלט מגופה בלא הריון, כל לשון הגעלה פליטה הוא, וכן בלשון משנה (זבחים ז, יא) מגעילן [ברותחין] [בחמין]. וכן כִּי שָׁם נִגְעַל מִגֶּן גְּבוּרִים, נפלט משיחתו והיה כאילו לא נמשח בשמן, שהיו רגילין למשוח מגיני עור כדי שיהא חלק ומחליק את הרומח והחנית המכה בו, וכן הוא אומר קומו הַשָּׂרִים מִשָּׁחוּ מִגֶּן [ישעי' כא, ה]. – ובעקבותיו ברבינו אפרים כאן: וְלֹא תִגְעַל, לא תפליט, כמו שֹׁרוּ עֲבַר וְלֹא יִגְעִיל, וכל הגעלה שבתלמוד לשון פליטה. [אמנם ברש"י יחזקאל [טז, ה]: וְתִשָּׁלְכִי אֶל פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגֵעַל נִפְשְׁךָ וְגו', מופיע: בגועל, אנבורישמנ"ט בלעז. ותורגם ע"י ר"מ קטן, תועבה. אולם לדבריו לא נמצא הלעז בכתה"י. וכנראה לא רש"י כתבו].

לרבי מנחם 'געל'-'מאס'

מאידך המדקדק רבי מנחם בן סרוק במחברת מנחם ערך 'געל', וְלֹא תִגְעַל נִפְשִׁי אֶתְכֶם, שֹׁרוּ עֲבַר וְלֹא יִגְעִיל, אִם בְּצִיּוֹן גִּעְלָה נִפְשְׁךָ [ירמיהו יד, יט], כִּי שָׁם נִגְעַל מִגֶּן גְּבוּרִים, לשון מאס המה. - פירושו קרוב לשל התרגום 'הרחקה' שהיא כנראה עקב מיאוס, וכמו שמשמע גם מהאבן עזרא לקמן [כו, ל]: וגעלה נפשי אתכם, שתסור השכינה. ושם [כו, מד]: געלתים, סרתי מהם, או בחלה נפשי מהם [א"ה]. לשון המקרא זכריה יא ח וַתִּקְצַר נִפְשִׁי בָהֶם וְגַם-נִפְשָׁם בְּחִלָּה בִּי:.

ביאור רבי מנחם ב'נגעל מגן'

אולם כבר עמד רבי מנחם על הקושי לפרש לשיטתו את כִּי שָׁם נִגְעַל מִגֶּן גְּבוּרִים, מה המיאוס וההרחקה שהיה במגיניו של שאול. לכך ביאר מנחם: שם נמאס מגינו ואבדו כלי מלחמתו, נמאס המגן כי לא נושע ונשגב, כי סר מעליו עזר אלהיו, ונשגא ויסוג אחור. ואנשי פתרון הפכו את המלה, וכה העמידו פתרונה, כִּי שָׁם (נגעל) [צ"ל נעגל] מִגֶּן גְּבוּרִים, העמידוהו מגזרת עָגַל עֲגָלוֹת [מלכים א ז, לא], והמלה מבלי הפך עומדת כמשפטה. - אולם סתם מנחם ולא ביאר איך לדבריו יתפרש קרא דאיוב שֹׁרוּ עֲבַר וְלֹא יִגְעִיל תִּפְלֹט פָּרְתוֹ וְלֹא תִשָּׁפַל, שאף התרגום לא פירשו לשון ריחוק או מיאוס, אלא לשון פליטה. ואולי יפרש כתלמיד רש"י (מהדורת שושנה): יגעיל, לשון טינוף, שדרכה של פרה להפיל טינוף. [אלא שפירושו צריך בירור שהרי רק בבהמה דקה שנינו (בכורות ג, א) שסימן ולד הוא טינוף, ולא בגסה].

לרבי יוסף קמחי 'געל'-'מאס' ו'יגעיל' ו'נגעל'-'פלט'

⁶ א"ה. בכלל, תרגום יונתן לנביאים ותרגום הכתובים אינם 'כתובים הבאים כאחד', לשון היונתן דומה לתרגום אינקלוס לתורה; לשון תרגום הכתובים דומה ללשון הירושלמי או המכונה יונתן על התורה.

רבי יוסף קמחי [אבי הרד"ק] בספר הגלוי על מחברת מנחם מציע פתרון משולב לשתי פסוקים אלו [בדרכו של רש"י, ולא הזכירו, אולי היה חסר בגירסתו, כשם שחסר בדפ"ר ועוד כל המשך דברי רש"י מ'כמו']: שמעתי כי שורו עבר ולא יגעיל, כמו ולא יפליט הזרע, מלשון מגעיל ברותחין. ואני אומר מלשון פי שם נגעל מן גבורים מן שאול בלי משיח בשמן, שם פלט משיחתו שנמשח בשמן כדי להחליק הרומח בהכותו בו. - לפי שמועתו 'ולא יגעיל' בלבד אינו כשאר 'געל' שפירושו מיאוס אלא מתפרש מלשון פליטה. ולדעתו אף 'נגעל' הוא כ'יגעיל' מלשון פליטה.

לרבי יונה נ' גנאח 'געל' - 'מאס' אך 'יגעיל' - 'יותך'

ואילו המדקדק הקדום רבי יונה נ' גנאח בשרשיו חילק 'געל' לשנים, לשון מאיסה והרחקה ולשון התכה. וז"ל: וגעלה נפשי אתכם... והנפעל כי שם נגעל מן גיבורים, הכל עניין מאיסה והרחקה. אבל שורו עבר ולא יגעיל, הוא אצלי נגזר מלשון חז"ל [פסחים ל, ב] עץ פארוז מגעילו ברותחין ובכלי ראשון, ופירוש מגעילו יתיכנו, והוא שההגעלה אצלם הוא ההתכה, ר"ל שמתין במים הרותחין מה שקפא עליו מן השומן. ופירוש שורו עבר ולא יגעיל, על דרך הזה יעבר ולא יתך זרעו... כמו שנאמר [איוב י, י] הלא כחלב תתיכני וכגבנה תקפיאני. - בעקבותיו מפרש גם האבן עזרא באיוב: יגעיל, מלשון רבותינו מגעיל ברותחין, והעניין שיקפא הזרע.

לרד"ק 'געל' - 'מאס' 'יגעיל' ו'נגעל' - 'פליט'

הרד"ק בשרשיו שילב את שיטת ר' יונה עם שיטת אביו ר' יוסף בספר הגלוי הנ"ל, וז"ל: געל... הכל עניין מאיסה והרחקה, ומהעניין הזה שורו עבר ולא יגעיל, רצונו לומר ולא יפליט הזרע וישליכנו [כשמועת אביו ורש"י, ושלא כרבינו יונה] ... ודומה לו בדברי רבותינו מגעילו ברותחין, כי כאשר הכלי במים רותחין יפלוט כל אשר נבלע בתוכו. - וכן פירש הרד"ק בשמואל: נגעל, נמאס ונשלך וכו'. וביחזקאל [טז, מה]: הגיעול והקיא עניין אחד. - וכן רבי ישעי' בשמואל שם: נגעל מן גיבורים, כמו וגעלה נפשי אתכם, לשון מיאוס וריחוק, גם זה כן שכל גיבור היה מואס במגן שעליו ומשליכו כדי שיהא קל לנוס ולברוח.

רש"י בא להדגיש שאין לפרש 'געל' 'ריחוק' 'מיאוס' אלא 'פלט'

מסקנת דברינו, רש"י בא ללמדנו כי בניגוד לתרגומים שפירשו את השרש 'געל' ריחוק, פרט ל'נגעל' שהוא שבירה, ו'יגעיל' פליטה. ושלא כרבי מנחם שכעין התרגום פירש שרש 'געל' 'מאס', ו'נגעל' 'נמאס' ונשנא או נעגל. [ולא ידוע פירושו ב'יגעיל']. ושלא כרבי יונה שפירש 'געל' מאיסה והרחקה, חוץ מ'יגעיל' ולשון רבותינו 'הגעלה', שלדעתו פירושם התכה. דעתו הקדושה של רש"י היא שבכל מקום בתנ"ך ובחז"ל 'געל' הוא לשון 'פליטה'.

לרש"י 'קיצור נפש ומיאוס' 'מפליט' הנפש

ובמקרא שלפנינו הוא על דרך שפירש את קצתי בחיי [בראשית כז, מ] מאסתי בחיי. ובבמדבר [כא, ה] ונפשנו קצה, לשון קיצור נפש ומיאוס. ופירש שם בפסוק הקודם: כללו של פירוש כל לשון קצור נפש בדבר, לשון שאין יכול לסובלו הוא, שאין הדעת סובלתו. דהיינו כאילו נפשו יוצאת ונפלטת ממנו מרוב מיאוס. לכן פירש כאן: ולא תגעל נפשי, אין רוחי קצה בכם. כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר אחר. ושוב בא רש"י לבאר את 'נגעל' שלשיטתו הוא המקום היחיד שזקוק להסבר מיוחד למשמעות פליטה בעניינו.

ר"י בכור שור ורבינו בחיי צירפו שני הפירושים

ובפירוש ר"י בכור שור פירש: ולא תגעל נפשי, שלא תפלוט אתכם, להרחיק אתכם ממני. ומקורו צוין רש"י, ולא דק שפירש המלה כרש"י, ואת העניין פירש כתרגום. וכן ברבינו בחיי כאן פירש: ומזה הענין לא מאסתי ולא געלתי, לא פלטתי אותם, כלומר לא רחקתי אותם, וכן תרגם אונקלוס ע"ה ולא ירחיק מימרי. גם הוא הרכיב שני הפירושים יחדיו.

ע"כ טיפת דיון של רש"י.

כו לו מרשימת דקדוקי הקריאה הערת אחד הקוראים כו לו בָּכָם: בזקף ולא ברביע.

אכן כך בספרים מדויקים, בשונה מלהלן פס' טל למנינים, "והנשארים בכם" מוטעם במונח רביע.

⁷ א"ה. לא כל הנקדנים (נקדניות) יודעים את הניקוד הנכון של מלה זו. הם מנקדים מלא יו"ד וללא דגש על משקל שְמִירָה, אבל הנכון הוא גְבֵנָה על משקל קְחָלָה.

ומסתבר דדפוס ונציה הטעים גם כאן ברביע אגב הטעם להלן, ונהו אחרי חומשים רבים.
ויש לשאול, מדוע באמת שונה ההטעמה בין התם להכא?
ו"ל דהכא "והנשארים בכס" הוי 'חלק ייחוד - מושא' לגבי המשך הפסוק "והבאתי מורד
בלבבם" ומשום הכי באה תיבת "בכס" בהפסקה גדולה; משא"כ להלן "והנשארים בכס" הוי
'פסוקית נושא' לגבי המשך הפסוק "ימקו בעונם בארצות אויביכם", וסגי ליה ברביע.
כל זאת שמעתי מאדם יקר בשם עמיאל (אינני יודע שם משפחתו) בשם הרב ברויאר ז"ל.
ל"ג שמח!
בברכה
שד"ק [שמעון דויד קורץ]

מדפי בר-אילן בחוקותי עט

אברהם דוב גרינבוים עורך עיתון 'הדרך'.

מתוכחה לברכה

הגות חסידית על הקללות שבפרשת בחוקותי

פרשתנו כוללת את אחת מפרשיות הקללות ולפי הגמרא מגילה לא ב קריאתה
במועד זה של השנה נקבעה כבר בימי עזרא הסופר: "תניא, רבי שמעון בן
אלעזר אומר: עזרא תיקן להן לישראל שיהו קורין קללות שבתורת כהנים קודם
עצרת, ושבת השנה תורה קודם ראש השנה". הגמרא שם מבארת שהטעם הוא
כדי שתכלה השנה וקללותיה ומסבירה שגם חג השבועות (עצרת) נחשב כראש
השנה – "דתנן: ובעצרת [נידונים] על פירות האילן".

הגדרתה של פרשתנו כ'קללות שבתורה כהנים' וכמובן עצם הקללות הרתינו
רבים במשך הדורות. וכבר הרמ"א בשולחן ערוך אורח חיים תכה, ו מציין "והגין
שלא לקרות אחד בשמו לעלות אלא קורין מי שירצה". ושם ב'ביאור הלכה' דיבור
המתחיל 'בפסוקים שלפניהם' מאזכר רבי ישראל מאיר הכהן את הרתיעה העממית
מקריאת פרשת הקללות "והנה ראיתי שערוריה בענין זה בין ההמון שיש מקומות
מן הישובים שבהגיעם לסדר בחקותי וכי תבוא אין קוראין בתורה בשבת זו". הוא
מלמד עליהם מעט זכות בכך שחוששים ממריבה מי יעלה לתורה בקריאת
התוכחות, אבל מוחה בתוקף שאין לנהוג כך בפועל ומציין כמה סידורים שונים
בהם ניתן לנהוג כדי שהעולה לתורה יהיה בעל הקורא, על מנת שלא ייוצר מצב
שלא קוראים בתורה בכלל בשבתות אלו.

ואל מול הרתיעה העממית הזו, מרתק לעיין בהגות החסידית לדורותיה שביקשה
להפוך את הקללות והתוכחה לברכות – אם באמצעות הטעמה שונה של פסוקי
הקללה ואם באמצעות פירושים שאף אם אינם לפי פשוטם של דברים, מכל
מקום הם הופכים את פרשתנו (ופרשת כי תבוא הכפולה במנין הקללות שבה)
לפרשה שכולה ברכות.

מן הראוי לציין שישנם שני מקורות קדומים להנהגה זו. הראשון שנמצא בגמרא
מועד קטן דף ט, א-ב. אינו מתייחס באופן ישיר לקללות שבפרשת בחוקותי, אלא
רק לעצם דרשת קללות והפיכתן לברכות וכך מסופר שרבי יונתן בן עסמי ורבי
יהודה בן גרים שנו את פרשת נדרים בבית מדרשו של רבי שמעון בר יוחאי,
לאחר שיצאו מלפניו אמר רבי שמעון לבנו "בני אדם הללו אנשים של צורה הם
לך אליהם שיברכוך". הוא קיים את ציווי של אביו ויצא אחריהם ופגשם באמצע
הדרך, אבל כשסיפר להם את בקשתו של אביו אמרו לו כדלהלן "יהי רצון
שתזרע ולא תקצור, תכניס ולא תוציא, תוציא ולא תכניס" משמע ליה כסחורה: תכניס ולא
תוציא – שתציא סחורה ולא תמכנה, תוציא ולא תכניס – שתוציא כסחורה במקום אחר ולא תציאנה" (רש"י, שם).
יחרב ביתך ויתיישב מלונך, יתבלבל שולחנך ולא תראה שנה חדשה".

נכון ומדויק מן הדברים שב הבן אל אביו רבי שמעון בר יוחאי והתלונן בפניו
שאותם אנשים גדולים לא די שלא ברכוהו אלא גם ציערוהו בדבריהם, אך
רשב"י פירש את כל הדברים לטובה כשהוא מסביר: תזרע ולא תקצור – תוליד
בנים ולא ימותו. תכניס ולא תוציא – תכניס כלות לביתך ובניך לא ימותו כך שהן

לא ייצאו. תוציא ולא תכניס – תוליד בנות ובעליהן לא ימותו כך שהן לא ישובו לביתן. יחרב ביתך וייתישב מלונך – יחרב בית הקברות וכלומר שלא תמות אלא תחיה לאורך ימים על פי רש"י שם. יתבלבל שולחן – בבנים ובנות, ולא תראה שנה חדשה – שלא תמות אשתך ולא תישא אשה אחרת שעומה תצטרך לשבת שנה חדשה.

ניתן כמובן לטעון שמן הגמרא שם אין ראיה מוחלטת לכך שניתן להפוך קללות לברכות, כיון שהדברים שנאמרו הם דו משמעיים אבל עדיין נותר צורך לבאר מפני מה אכן בירכו התנאים את בנו של רשב"י בצורה כזו ולהלן נביא את ההסבר החסידי לדברים.

מקור אחר קדום להנהגה החסידית המדוברת המובא ב'זוהר חדש' פרשת כי-תבוא וכלשונו (בתרגום מארמית): "כל הבטחות ונחמות של ישראל בקללות אלו כתובות. צא וראה במלך האוהב את בניו הקדוש ברוך הוא שאף שהוא מקלל, מלא ברחמים. נראים בגלוי כקללות אך אלו טובות מרובות".

ורבי פינחס מקוריץ אמרי פנחס (בני ברק, תשס"ג) אות רנה. מסביר "שבטוכה מרומז ברכות גדולות מאוד שלא היה יכול העולם לסבלן, והוצרכו להתלבש במלבושים כאלה עד שנכתבו כקללות". ובהערה שם מובא בשמו: "בתוכה יש שם כל הרפואות והצלחות והטובות".

ובאופן דומה מסביר האדמו"ר רבי בן ציון מבאבוב קדושת ציון (ניו יורק, תשכ"ז) חלק א' עמוד רלג. על פי דברי הגמרא במסכת מועד קטן אותם הבאנו קודם שיש להבין מפני מה בירכו התנאים את בנו של רשב"י בצורה משונה שכזו "ועל הגליון בגליון הש"ס שלפנינו אינו בנמצא [א"ה, לא בהכרח שנתכוון לר' עקיבה איגר]. כתוב בשם הרב הגאון המפורסם מהר"ם פאדובה רבי מאיר קצנלנבוגן רבה של פדובה באיטליה מ-שפה עד פטירתו ב-תכה. זצ"ל, טעם לשבח למה אמרו בלשון הזה שיעלה על דעתו שמקללים אותו, והוא כי הם בענוותנותם לא העריכו את עצמם שברכתם תעשה פירות ודבריהם יעשו איזה רושם ולהשיבו ריקם לא יכלו מחמת שבא להם בשליחות אביו, על כן בחכמתם נתנו עצות בנפשם ונתחכמו לדבר אליו בלשון כזו שמשמעותו נראה כקללות ח"ו והבינו שביא את דבריו לפני אביו רשב"י והוא יפרש את דבריהם כברכות, כי יבין את כוונתם ואז ייצאו הברכות מפי הצדיק רשב"י ויעשו רושם לעילא שיחולו הברכות על ראש בנו – עד כאן תורף דבריו. "ומעתה דעת לבון נקל, מה ראה משה רבינו להסתיר הברכות והנחמות בקללות, כי מאחר שהקב"ה יודע תעלומות לבו יתפרשו הדברים על ידי הקב"ה וממילא יתברכו ממעון הברכות מפי הקב"ה בעצמו בכל הטובות והנחמות הגנוזין בהם. לא כן אם היה אומרם בלשון ברכה, אז היו רק ברכות משה".

וכן מסופר ספרן של צדיקים (ירושלים, תשי"ט) מערכת א אות ד. על רבי נחום מצ'רנוביל, שלפני שהתקרב אל הבעל שם טוב היה איש חולה ובעל ייסורים ובפעם הראשונה שהגיעה אל הבעל שם טוב היתה שבת פרשת בחוקותי והבעל שם טוב עצמו היה הקורא בתורה. כשהגיע לפסוקי התוכחה קרא לרבי נחום לעלות לתורה. בתחילה היתה לו קצת חלישות הדעת שחלקו לו דוקא פרשה זו, אך כשהתחיל הבעש"ט בקריאת הפרשה, הרגיש רבי נחום, שעם קריאת כל פסוק מהתוכחה מסתלקים והולכים המכאובים של אבר אחד, וכך הסתלקו מאבר אחר אבר, עד שכשנגמרה קריאת הפרשה נרפא כל גופו.

בתוכחה עצמה ישנן דרשות חסידיות ההופכות כמעט כל פסוק מן הקללות לברכה וניתן לעיין במקבץ שלהן למשל בספר 'אוצר אפרים' הרב אפרים פישל שטיין, (בני ברק, תשס"ז) חלק ט עמ' אתקפד והלאה. מפני קוצר היריעה נסתפק בכמה דוגמאות קצרות.

וְנָתַתִּי לְפָנֶיךָ וְנִגְפָתְךָ לְפָנֶי אֲבִיכָם וְרָדוּ בְּכֶם שְׂנְאֵיכֶם (ויקרא כו, יז) "יש לפרש הכתוב לטובה כי השמות הקדושים שהשי"ת נקרא בהם הם בחינת הפנים וזה ונתתי פני בכם שעיקר הפנים שלי בתואר השמות הקדושים אתם בכם ליחד שמי עליכם

להיקרא בשמי אלהי ישראל ואז ונגפתם – באם ח"ו נגזרה עליהם איזו בחינת נגיפה. לפני אויבכם – תהיה הנגיפה לפני אויבכם. על הצר הצורך אתכם ולא תבוא עליכם כלל, שהגם שח"ו ימצא בכם איזה עוון או חטא ותהיו ח"ו ראויים לעונש ולנגיפה, אף על פי כן לא תגיע כלל הנגיפה אליכם כי אם לפני אויבכם הצוררים אתכם. האדמו"ר רבי משה אליקים בריעה הופשטיין מקוזניץ, באר משה (יוזעפאף, תרמ"ג) עמ' 233 וראה שם ביאורו להמשך הפסוק ברוח זו.

וְרָדוּ בָכֶם שְׂנְאֵיכֶם (ויקרא כו, יז) – רדו לשון ירידה שתהיה לשונאיכם ירידה על ידכם האדמו"ר רבי ישראל טאוב ממודז'ין, דברי ישראל (ניו יורק תשס"ח) חלק ג עמוד רנו וראה שם ביאורים ברוח זו לפסוקים נוספים..

וְאָכַלְתֶּם בָּשָׂר בְּיֹמֵיכֶם (ויקרא כו, כט) – "פעם אחת שהו בחג השבועות אצל רבי בן ציון מבאבוב ציבור גדול ביניהם בחורים שנסעו שלא ברשות אבותם. ואמר רבי בן ציון 'היום מתקיים מקרא מלא הכתוב בתוכחה'. הציבור התפלא על הדברים ורבי בן ציון הסביר 'ואכלתם בשר בניכם' כי הכינו בביתם של הבחורים בשר ליום טוב והם ברחו ואז אכלו אבותם בשר בניהם שהכינו על יום טוב".

כך מספרים גם על האדמו"ר רבי יקותיאל יהודה הלברשטאם מצאנז קלויזנבורג שעונה אחת בעת שקרא בתורה בפרשת התוכחה עמד ופירש את הדברים: "ואכלתם בשר" – ווער וועט עסען? [מי יאכל?] – "בניכם ובנותיכם".

וְהָרִיקְתִּי אַחֲרֵיכֶם חֶרֶב (ויקרא כו, לג) – פירש רבי שמואל שמריהו מאוסטרובצא שוהריקותי הוא לשון ריקון – שיתרוקן החרב מכם וינתן 'אחריכם' – לאלו שנקראו אחרים והם הרשעים על פי הגמרא בבכורות ט, ב שגויים נקראים אחרים. יהי רצון ויתהפכו כל התוכחות לברכה, עד בלי די.

פֶּן לַחֲכָם וַיִּחַכֶּם-עוֹד

אנא אל תמנעו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין

בהגשים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

ברשת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺